

Зміна ландшафтів України за історичний час

Сучасні ландшафти України сформувались в період після закінчення останнього зледеніння протягом 12 тис. років. У цей період кліматичні умови були не сталими. Вологі умови змінювались досить посушливими, теплі – порівняно холодними, але середні кліматичні показники були близькими до сучасних. Такі кліматичні умови були сприятливими для формування зональних типів ґрунтово-рослинного покриву в сталих межах: Полісся, Лісостеп, Степ. Найбільш сталою була межа між Поліссям і Лісостепом, зумовлена головним чином складом антропогенових відкладів.

У межах Полісся на піщаних і супіщаних відкладах поширились ландшафти мішаного лісу, що представлені борами і суборами, під якими сформувались дерново-підзолисті ґрунти. На підвищених рівнинах, височинах і високих берегах річок Лісостепу в цей час формуються дібровні ландшафти (дубові, грабово-дубові, липово-дубові ліси) з сірими лісовими ґрунтами. На рівнинах, складених лесовими породами, поширились лучно-степові ландшафти з чорноземами типовими.

У Степу з півночі на південь чергуються ландшафти різнотравно-ковилово-типчакових степів з чорноземами звичайними, типчаково-ковиліві степи з чорноземами південними, полиново-типчаково-ковиліві степи з темно-каштановими ґрунтами.

Процес формування ландшафтів у післяльодовиковий період не був чисто природним. На цей процес впливала людина сучасного типу своєю діяльністю. Під час облав на бізонів, зубрів, турів, тарпанів, сайгаків люди нерідко організовували пожежі на місцевості. В лісах випалювали підлісок для розрідження рослинності і утворення галявин з травостоєм з метою збільшення поголів'я зубрів, оленів, косуль та інших трав'яїдних тварин. Ці пожежі стримували збільшення площ лісів та змінювали видовий склад лісової і степової рослинності, що не могло не впливати на процеси ґрунтоутворення. Між VIII і IV тисячоліттями до н. е. (доба неоліту) вплив людини на природу посилювався у зв'язку з виникненням і поширенням таких форм господарювання, як тваринництво і землеробство. З появою землеробства почалися докорінні зміни в природних ландшафтах, оскільки ця форма господарювання вела до зміни природної рослинності на культурну, позначалась на властивостях ґрунту.

Від часу трипільської культури (IV-II тисячоліття до н. е.) в Лісостепу землеробство починає переважати в господарському комплексі, відбувається відокремлення орного і підсічного землеробства. Впродовж наступних кількох тисяч років підсічне землеробство було панівним на Поліссі, а орне – в Лісостепу. Степова зона традиційно використовується як природні кормові угіддя для тваринництва і починає освоюватися під землеробство значно пізніше. На перших етапах землеробського освоєння Лісостепу сільськогосподарські угіддя займали незначний відсоток території і були приурочені головним чином до широколисто-лісових ландшафтів, розташованих поблизу річкових долин. Лучно-степові ландшафти Лісостепу на вододілах залишаються майже неосвоєними до XVI-XVII ст. Цю закономірність можна пояснити особливостями землеробства того часу. Через недосконалість знаряддя обробітку ґрунту і потужну дернину степової рослинності широке сільськогосподарське використання чорноземів було неможливе. Водночас вивільнення орних ділянок з-під лісу шляхом випалювання було добре знайоме та найбільш зручне для давніх землеробів. У зоні мішаних лісів підсічна система землеробства проіснувала аж до початку XX ст.

У XVI ст. зменшення лісистості у Лісостепу і на Поліссі відбувалось швидкими темпами не лише за рахунок збільшення населення і потреб у сільськогосподарських угіддях, а й за рахунок розвитку промислів, пов'язаних з використанням деревини у виробництвах металу на руднях, скла – на гутах, поташу – на будах тощо. Крім того, активно починає розвиватися експорт деревини. У XVII ст. завдяки цим чинникам земельні ресурси широколисто-лісових ландшафтів були практично вичерпані і почалося землеробське освоєння лучних степів Лісостепу. Ці ландшафти були розорані до кінця XVIII ст. З цього моменту настала черга землеробського освоєння степової зони, природна рослинність якої була майже повністю знищена протягом століття. З другої половини XIX ст. у степовій зоні починаються катастрофічні посухи і пилові бурі, пов'язані із суцільною сільськогосподарською освоєністю.

Швидке зростання населення і розвиток товарності сільськогосподарської продукції змушували виробників максимально розширювати орні площі за рахунок ландшафтів, які раніше вважалися непридатними для землеробства (круті схили, піщані тераси, заплави річок тощо). У результаті цього наприкінці XIX ст. спостерігається «вибух» водної ерозії – змивання ґрунту на схилах, швидке зростання ярів, замулення і пересихання малих річок та заплавлених озер.

2013 © Горбунов Валерий <http://baralgin68.ya.ru>

2013 © Горбунов Валерий <http://baralgin68.ya.ru>

У ХХ ст. чинниками антропогенних змін ландшафтів стають індустріалізація виробництва, осушення заболочених земель, будівництво водосховищ і каналів, хімізація сільськогосподарських угідь та ін. Нераціональна господарська діяльність людини руйнує ландшафти. Добування корисних копалин призводить до утворення кар'єрів, відвалів, териконів. Забруднюючі речовини, що викидаються підприємствами в атмосферу і гідросферу, впливають практично на всі ландшафти. Осушення та зрошення змінюють природний водний режим ландшафтів і викликають не властиві для них фізико-географічні процеси (видування торфовищ, підтоплення і засолення чорноземів та ін.).

Отже, в наш час не змінених господарською діяльністю людини ландшафтів в Україні практично не залишилось. Мало змінені ландшафти становлять 15-20% території. Це, головним чином, вторинні лісові насадження, заболочені ділянки, території заповідників. За оцінками фахівців, для компенсації антропогенного впливу таких ландшафтів має бути 40%.

